

Teoretyczne podstawy opieki i wychowania

DOI: 10.5604/01.3001.0011.6059

CYBERPRZESTRZEŃ WYZWANIEM DLA DZIAŁALNOŚCI OPIEKUŃCZO-WYCHOWAWCZEJ

JÓZEF BEDNAREK, ANNA ANDRZEJEWSKA

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie

Wprowadzenie

Cyberprzestrzeń, podobnie jak światy wirtualne, jest nowym środowiskiem, tworzonym przez najnowsze media cyfrowe i technologie informacyjno-komunikacyjne. One też po raz pierwszy w historii świata i ewolucji człowieka, na niezwykłą skalę i z wielką dynamiką, wzbogacają realną przestrzeń publiczną, a jednocześnie w olbrzymim tempie diametralnie zmieniają funkcjonowanie każdego człowieka, zwłaszcza młodego pokolenia. Ta nowa przestrzeń stanowi też niewątpliwie wiele wyzwań. Te zaś wynikają z licznych przesłanek wskazujących na konieczność wielorakich przemian we wszystkich obszarach praktyki społecznej i jednostkowej. W tej przestrzeni przebywają młodzi ludzie i przejawiają wiele różnorodnych aktywności, nie zawsze będąc świadomymi wielu niebezpieczeństw.

Przedmiotem analiz w publikacji uczyniono następujące zagadnienia:

1. Cyberprzestrzeń a działalność opiekuńczo-wychowawcza.
2. Fale rozwoju społeczno-informacyjnego oraz przemiany w edukacji i komunikacji.
3. Aktywności nastolatków w sieci.
4. Koncepcje teoretyczne przedmiotu analiz.
5. Nowe szanse i tendencje rozwojowe kształcenia.
6. Próba klasyfikacji nowych zagrożeń cyberprzestrzeni.

Cyberprzestrzeń a działalność opiekuńczo-wychowawcza

Zarówno cyberprzestrzeń, jak i światy wirtualne nie są już mitem, a realną rzeczywistością, która rodzi wiele różnorodnych nadziei, ale także niebezpiecznych sytuacji dla dzieci i młodzieży. Oni zaś przejawiają w niej różnorodne aktywności, stając się dla nich substytutem świata realnego. W obliczu tych uwarunkowań pojawiają się zatem liczne i ważne, zarówno globalne, regionalne, lokalne, środowiskowe, jak i jednostkowe obszary działalności opiekuńczo-wychowawczej. W nich też dostrzega się potrzebę działań na

gruncie naukowym, edukacyjnym, kształceniowym, społecznym.

W kontekście tych rozważań Maciej Tanaś (2016, s. 8) stwierdza: „Internet dramatycznie zredukował znaczenie przestrzeni i odległości w interakcjach społecznych. Pozwolił na przekraczanie granic temporalnych, zapewnił anonimowość kontaktów, pozwolił na korzystanie z trudno dostępnych uprzednio informacji, na sięganie do otwartych zasobów edukacyjnych oraz źródeł kultury odmiennych od własnych”.

Akcentowanie szans i zagrożeń cyberprzestrzeni jest szczególnie ważne dla działalności opiekuńczo-wychowawczej przejawianej przez środowisko rodzinne i szkolne. Przed tymi instytucjami pojawiają się nowe funkcje, cele i zadania. Jednocześnie modyfikowane są dotychczasowe koncepcje teoretyczne, jak i praktyczne. Postrzegane są zupełnie nowe problemy, które w sposób niestandardowy i niezwykły odbiegają od dotychczasowych reguł czy procedur postępowania stosowanych w świecie rzeczywistym.

Znane i sprawdzone były metody, formy organizacyjne i zasady działań o charakterze profilaktycznym, kompensacyjnym, medycznym, w tym także opiekuńczym i wychowawczym, stymulujące rozwój wychowanków. Ich podstawą były systematycznie doskonalone procedury diagnozy, profilaktyki i terapii. Wielkie wyzwania zatem pojawiają się przed kształceniem nowych kwalifikacji, a także doskonaleniem kompetencji kadr opiekuńczo-wychowawczych realizujących rozliczne nowe zadania związane z aktywnością młodych ludzi już nie tylko w świecie realnym, lecz także w świecie wirtualnym. Działalność opiekuńczo-wychowawcza powinna kształtować ich celową, odpowiedzialną, świadomą i racjonalną, ale także selektywną postawę wobec coraz nowszych możliwości cyberprzestrzeni i światów wirtualnych, mających zastosowanie w zabawie, edukacji, a następnie w pracy zawodowej.

Fale rozwoju społeczno-informacyjnego oraz przemiany w edukacji i komunikacji

Powstanie cyberprzestrzeni poprzedzone było długotrwałym rozwojem świata natury, a następnie rozwoju kultury. Człowiek zaś w swojej ewolucji oraz pełnionej roli potrafił sprostać różnym wyzwaniom, skorzystać z wielu nowych szans, tworzonych przez odkrycia naukowe i technologiczne. Należy dodać, że proces adaptacji do nowych wynalazków, a następnie ich wykorzystania, był stosunkowo powolny, natomiast w ostatnim czasie nabiera szczególnego przyspieszenia, co jest charakterystyczne dla kolejnych fal rozwoju społecznego, które przedstawili w swoich wielu pracach badawczych i książkach zarówno badacze dziejów, jak i futurologi.

W społeczeństwie rolniczym rozwój społeczno-ekonomiczny oraz komunikacyjny przebiegał przez tysiące lat (hodowla i uprawa ziemi). Największym zagrożeniem dla człowieka był drugi człowiek, zwierzęta oraz zjawiska przyrody. W społeczeństwie przemysłowym pojawiły się inne, nowe niebezpieczeństwa dotyczące głównie zagrożeń zdrowia fizycznego, a nawet życia, w mniejszym stopniu zdrowia psychicznego, wynikające z rozwoju najważniejszych wytworów przemysłowych i technicznych, takich jak np. motoryzacja, komunikacja morska i lotnictwo, a także szeroko rozumiana urbanizacja.

Już pod koniec XX wieku w Raporcie Rady Klubu Rzymskiego „Pierwsza rewolucja globalna. Jak przetrwać?” we wnioskach dotyczących wyzwań stwierdzono m.in.: „nigdy w ciągu swych dziejów ludzkość nie stała wobec tylu zagrożeń i niebezpieczeństw. Dzisiaj człowiek rzucony bez przygotowania w świat, gdzie czas i odległość przestały istnieć, został wessany w planetarny cyklon, w którym kłębią się nie związane pozornie ze sobą czynniki, a ich przyczyny i skutki tworzą labirynt bez wyjścia” (King, Schneider, 1992, s. 133). Wtedy jeszcze, mimo że wskazywano na nowe osiągnięcia

i możliwości technologii, nikt nie przypuszczał, że za około dwadzieścia lat pojawi się przestrzeń cyfrowa z nowymi możliwościami, ale także całą gamą zagrożeń.

W latach powojennych w sposób niezwykle szybki i o globalnym zasięgu zaczęły się pojawiać media cyfrowe, multimedia i hipermedia mające wpływ na tworzące się procesy globalizacji, powstawanie społeczeństwa informacyjnego, nazywanego później społeczeństwem wiedzy. Wytwory technologiczne tych społeczeństw w ogólnodostępnym zakresie zaczęły wzbogacać na skalę dotąd niespotykaną przestrzeń publiczną. Człowiek obok funkcjonowania w rzeczywistości realnej zaczął przejawiać coraz większą aktywność w cyberprzestrzeni i światach wirtualnych tworzonych przez media i technologie cyfrowe. Urządzenia cyfrowe istotnie wpływają na wszelkie przemiany związane z możliwością zapewnienia mu bezpieczeństwa. Dotyczy to w szczególności najmłodszego pokolenia, które stanowi największą grupę aktywnych użytkowników tej nowej przestrzeni.

Z transformacją w skali globalnej pojawia się równolegle wiele nowych procesów i zjawisk. Ich naukowe poznanie i interpretacja stają się nie tylko podstawą refleksji nad przeszłością, lecz także szczególną inspiracją do nowych założeń i wyzwań edukacyjnych. Analiza i ocena tych przeobrażeń na przestrzeni dziejów pozwala na wyodrębnienie pięciu przełomów w kształceniu, komunikacji, pracy zawodowej i w innych obszarach aktywności człowieka.

Pierwszy z nich wiązał się z rozwojem mowy (przekaz ustny) i jej wielowiekowego rozwoju, a także powołaniem instytucji świadczących różnorakie usługi oświatowe jako podstawowego instrumentu nauczania i wychowania. Drugi polegał na wprowadzeniu i upowszechnieniu pisma jako najważniejszego źródła przekazu informacji, co spowodowało istotny skok ilościowy, a przede wszystkim jakościowy, w procesie kształcenia. Trzeci wynika z wprowadze-

nia wynalazku Gutenberga i ustanowienia druku, nie tylko jako podstawowego źródła i nośnika wiedzy, lecz także powstawania książek, a następnie, w czasach współczesnych, ich nowego wymiaru – audiobooka i e-booka. Czwartym jest skutkiem wprowadzenia elektronicznych środków komunikowania masowego, które zapewniając przekaz audiowizualny (telewizja), doprowadziły do kolejnego, wielkiego przełomu w przekazywaniu informacji i wiedzy.

Obecny, piąty przełom, wiąże się z intensywnym rozwojem techniki, rejestracji przekazu i korzystania z technologii, zwłaszcza telewizji satelitarnej, telewizji kablowej, a następnie telewizji cyfrowej. Nikt nie kwestionuje już roli i miejsca mediów cyfrowych w komunikacji społecznej. Urządzenia te stopniowo wypierają i zastępują proste środki dydaktyczne i maszyny o takim charakterze. Jednocześnie powstające coraz bardziej złożone urządzenia elektroniczne, łącznie z robotami humanoidalnymi i gadżetami elektronicznymi, są systematycznie doskonalone, a systemy komputerowe, stosowane także w automatyzacji procesu kształcenia, zapewniają optymalizację działań edukacyjnych, zwłaszcza kształceniowych.

Najnowsze technologie cyfrowe zapewniają nie tylko multimedialną i komunikacyjną łączność, lecz także jej globalny zasięg połączony z interakcyjnością i mobilnością. Za pośrednictwem najnowszych urządzeń technologicznych nie tylko programy i audycje o charakterze edukacyjnym i naukowym (otwarte zasoby edukacyjne) z całego świata trafiają do naszych domów i szkół, zapewniając także dostęp do różnorodnych informacji, wiadomości i wiedzy. Cechy te mają wpływ na nową siłę, skalę i zasięg przekazów medialnych i multimedialnych, ale również nową, odmienną od dotychczasowej aktywność najmłodszego pokolenia w cyberprzestrzeni i świecie wirtualnym.

Współczesne najmłodsze pokolenie żyjąc w rzeczywistości realnej, coraz częściej przebywa w środowisku mediów, przestrze-

ni cyfrowej tworzonej przez cyberprzestrzeń i światy wirtualne. Korzysta w pełni z jej szans, nie zawsze ma jednak świadomość nowych zagrożeń, jakie na niego czyhają, a ich negatywnych skutków doświadcza w rzeczywistości realnej, w której faktycznie funkcjonuje. Każdy rozwój społeczny, w szczególności ten, który następuje niezwykle dynamicznie pod wpływem najnowszych technologii informacyjnych mediów cyfrowych, stwarza określone interdyscyplinarne i wielowymiarowe problemy, które jako wyzwania powinny być przedmiotem refleksji opiekuńczo-wychowawczej.

Aktywności nastolatków w sieci

Analizując ostatni przełom, można w pełni potwierdzić tezę, że w ewolucji człowieka i rozwoju cywilizacji ogólnoswiatowej nigdy dotąd nie było tak wielkich i dynamicznych, a jednocześnie różnorodnych przemian, jak obecnie, które są związane z najnowszymi mediami cyfrowymi i interaktywnymi technologiami. Te zaś powodowane są głównie przez nowe możliwości tworzenia, przechowywania, selekcji, przekazywania, upowszechniania i wykorzystania wszystkich przekazów, a także każdych informacji oraz tworzenia i współtworzenia zasobów Internetu. Ich konsekwencją jest powstawanie nowego wymiaru człowieka, który stopniowo zaczyna funkcjonować już w społeczeństwie cyfrowym, przejawiając w nim różnorodne, także niebezpieczne, formy aktywności.

Należy zauważyć, że od kilkudziesięciu lat mamy do czynienia z kolejnymi generacjami określanymi pokoleniami ikonosfery (obrazu). Są nimi pokolenia „XYZ” (Andrzejewska, 2017, s. 39–47), „wędrowców i tubylców”, „dzieci tabletek” i „dzieci smartfonów”, a ostatnio najmłodsze pokolenie jest określane mianem „pokolenia tyranów”. W najnowszej publicystyce można się spotkać także z określeniem „pokolenie ani, ani, ani”, co oznacza: ani edukacja, ani praca, ani jakkolwiek inna aktywność nie

jest przedmiotem ich zainteresowań, a także pokolenie „gniazdujących” (przez lata przebywających w domu, pod opieką rodziców). Warto zaznaczyć, że wszystkie te uwarunkowania rzutują także na jakość ich kontaktów i relacji z najbliższymi (rodzina), ale także rówieśniczymi w świecie realnym. Nie bez powodu internauta określany jest też jako „człowiek świata” czy „człowiek globalny”.

W tym kontekście Bogusław Śliwerski stawia fundamentalne pytanie dla edukacji – czy sieć zastąpi szkołę i rodziców w edukacji i wychowaniu – dostrzegając w sieciach informatycznych źródła nowych wyzwań dla rodziców i całego systemu edukacji (Śliwerski, 2016, s. 27).

Kolejną falą rozwoju społecznego, powstałą pod wpływem rewolucji technologii cyfrowych, staje się rozwinięte już społeczeństwo sieci, w którym powszechnym narzędziem zabawy, edukacji, pracy i każdej innej aktywności jest Internet. W tym kontekście Manuel Castells (2008, s. 2) stwierdza m.in.: „Technika nie determinuje społeczeństwa – ona je ucieleśnia. Lecz również społeczeństwo nie determinuje technicznych innowacji – ono ich używa”. Społeczeństwo sieci charakteryzuje się: masowym korzystaniem z wyrafinowanych cyfrowych technologii komunikacji sieciowej oraz instytucjonalizacją sieci. W społeczeństwie sieci komunikacja bezpośrednia pozostaje pod wieloma względami najważniejszym rodzajem komunikacji.

Obecny etap globalizacji, określanej przez Thomasa Friedmana globalizacją 3.0, rozpoczął się po 2000 r. i zapoczątkował nową epokę. Badacz ten uważa, że „dzięki niej świat skurczył się z małego do mikroskopijnego, a jednocześnie się spłaszczył”. Dodaje do tej konstatacji, że do globalizacji 3.0 mogą się włączyć osoby ze wszystkich zakątków płaskiego świata i w najbliższym czasie nabierze ona wszystkich kolorów ludzkiej tęczy (Friedman, 2006, s. 21–12).

Z wymienionymi tu falami społecznego rozwoju korespondują megatrendy, będące

pewnymi tendencjami związanymi z procesami społeczno-ekonomicznymi. Konsekwencje wspomnianej globalizacji dotyczą nie tylko szeroko rozumianej kultury, lecz także edukacji dla potrzeb społeczeństwa cyfrowego. Z tych przemian, zwłaszcza ostatnich, wynikają nowe wyzwania dotyczące szans, ale też zagrożeń cyberprzestrzeni.

Koncepcje teoretyczne przedmiotu analiz

Zasygnalizowane w dalszej części teorii i koncepcje stają się podstawą wzbogacania oraz poszerzania obszarów właściwych dla nauk i subdyscyplin naukowych o nowe wyniki badań i zweryfikowaną praktykę z zakresu szans i zagrożeń cyberprzestrzeni, będących kolejnymi wyzwaniami dla działalności opiekuńczo-wychowawczej. Ta problematyka jest wyjątkowo ważna z punktu widzenia pedagogiki. Zwraca na to uwagę Śliwerski (2016, s. 27), który stwierdza, m. in: „Rola pedagogiki jako nauki jest przede wszystkim prowadzenie badań diagnostycznych, opisowych, wyjaśniających, ale także podstawowych w zakresie konstruowania teorii i modeli (meta-) teoretycznych czy eksperymentalnych, by dzięki upowszechnianiu ich wyników i treści możliwe było [...] współpracowanie pedagogów ze środowiskiem projektującym i wytwarzającym nowe technologie i narzędzia komunikacji”.

Zadanie to dotyczy także podstawowych dyscyplin wiedzy pedagogicznej, a wśród nich szeroko rozumianej pedagogiki ogólnej, dydaktyki, teorii wychowania, pedagogiki społecznej, porównawczej, resocjalizacyjnej dorosłych, pracy. Ma jednak szczególne znaczenie dla pedagogiki przedszkolnej, wczesnoszkolnej, ale także kształcenia na jej poszczególnych poziomach, kształcenia ustawicznego, osób dorosłych, gerontologii, a także pedeutologii. Wyjątkowe zadania w tym obszarze spoczywają też na przedmiocie badań dotyczącym profilaktyki, diagnozy, terapii oraz szeroko rozumianej edukacji medialnej, informatycznej, zdrowotnej, wy-

chowania do życia w rodzinie i dla bezpieczeństwa, zwłaszcza w cyberprzestrzeni. Te dyscypliny i subdyscypliny pedagogiczne mają ścisły związek z psychologią, socjologią, filozofią, etyką, aksjologią, komunikacją społeczną, medycyną, polityką społeczną, prawem, prewencją i wieloma innymi dyscyplinami i subdyscyplinami naukowymi w obszarze nauk społecznych oraz humanistycznych. Problematyka ta ma charakter interdyscyplinarny, a w określonym stopniu także komparatystyczny. Jej znaczenie i miejsce wynikają z wielu przesłanek naukowych, zarówno teoretycznych, badawczych, jak i empirycznych. Przedstawiony przedmiot dociekań, koncepcji teoretycznych, hipotez oraz wyników badań empirycznych i realizowana praktyka edukacyjna mają wymiar nie tylko jednostkowy, lecz także zespołowy, grupowy, lokalny, regionalny i światowy.

Podstawy teoretyczne edukacyjnych zastosowań najnowszych technologii i mediów cyfrowych w kontekście przekazywanych danych, informacji, wiadomości i treści obejmują w kolejności historycznej następujące teorie i koncepcje: 1) behawioryzm związany ze zmianą zachowania pod wpływem bodźca, a więc pasywne uczenie się (po drugiej wojnie światowej); 2) kognitywizm, którego przedmiot badań wiąże się z eksploracją aktywnego myślenia – aktywne przyswajanie wiedzy (od lat 60. XX wieku); 3) konstruktywizm polegający na nowej roli i miejscu samodzielnego studiowania, także poprzez refleksję i dyskusję – ważna jest samodzielna konstrukcja wiedzy (lata 80.–90. XX wieku). Od początku XXI wieku najnowsza teoria – kolektywizm wiąże się z kształtowaniem umiejętności łączenia wiedzy i tworzenie wiedzy –współwiedzy.

Nowe szanse i tendencje rozwojowe kształcenia

Szanse i tendencje rozwojowe kształcenia medialnego są wymiernym efektem badań,

kształcenia, projektów, praktyki. W kontekście tej dość złożonej, nowej i problemowej globalnej sytuacji o zupełnie innych globalnych uwarunkowaniach, pojawia się z wielkim nasileniem wiele nowych wyzwań. Te, które dotyczą szans, są powszechnie znane i mieszczą się w obszarze edukacji na odległość, „szkoły cyfrowej”, chmury edukacyjnej, otwartych zasobów edukacyjnych, kształcenia multimedialnego, aplikacji multimedialnych, e-podręczników, urządzeń mobilnych, edukacji sieciowej i wielu innych rozwiązań cyfrowych wspomagających proces kształcenia na jego poszczególnych poziomach.

Do przykładowych zjawisk coraz szerszego rozrastania się cyberprzestrzeni możemy zaliczyć technologie poszerzające rzeczywistość (VR – poszerzoną rzeczywistość wirtualną, AR – poszerzoną rzeczywistość realną, MR – poszerzoną rzeczywistość mieszaną). Dzięki zastosowaniu najnowszych technologii mamy możliwość swoistego zanurzenia się w świecie mediów cyfrowych, elektroniki oraz Internetu. Rodzi to nowe możliwości (np.: edukacyjne czy komunikacyjne) oraz zagrożenia związane ze zbyt głębokim oddziaływaniem wspomnianych technologii na człowieka (jego psychikę i zdrowie fizyczne).

Jednocześnie pojawiać się będą kolejne nowe możliwości edukacji globalnej. W tym obszarze nastąpi m.in.: modyfikowanie celów i treści kształcenia na jego wszystkich poziomach oraz doskonalenie kwalifikacji i podnoszenie medialnych i informatycznych kompetencji nauczycieli, upowszechnianie nowych metod i form edukacji hybrydowej i na odległość, doskonalenie nowych sposobów i technik nauczania oraz samodzielnej pracy intelektualnej.

W tradycyjnej szkole będą następowywały zmiany jakościowe, wyrażające się w rosnącym znaczeniu roli najnowszych technologii cyfrowych. W edukacji przedszkolnej rosnąć będzie znaczenie gadżetów i zabawek elektronicznych, a na następnych

poziomach edukacyjnych wzrastać będzie ranga otwartych zasobów edukacyjnych, jeszcze większego znaczenia nabierać będą edukacyjne aplikacje multimedialne i mobilne, e-platformy edukacyjne i in. Równolegle pojawią się nowsze szanse konsultacji z nauczycielami (wideokonferencja, programy do rozmów on-line). Z pewnością edukacji informatycznej i medialnej należy nadawać nowe wymiary społeczne, humanistyczne i etyczne.

W jeszcze większym stopniu pojawiać się będzie ustawiczna potrzeba doskonalenia specjalistycznych kwalifikacji rodziców i nauczycieli, pedagogów oraz przedstawicieli innych instytucji oświatowych i edukacyjnych związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa dzieciom i młodzieży w kontekście cyberprzestrzeni i światów wirtualnych. Powszechniejsze staną się studia, kursy tematyczne i specjalistyczne w Internecie, większy dostęp do specjalizacji i form doskonalenia zawodowego, wzbogacenie teorii i praktyki edukacyjnej, zwłaszcza kształcenia na wszystkich poziomach, oraz modyfikacja dotychczasowych, tradycyjnych rozwiązań, w których w coraz większym stopniu stosuje się powszechnie wdrażane technologie informacyjno-komunikacyjne tworzące cyberprzestrzeń i światy wirtualne.

Próba klasyfikacji nowych zagrożeń cyberprzestrzeni

Mając do czynienia niewątpliwie z niekwestionowanymi szansami najnowszych mediów cyfrowych i technologii, pojawiają się nowe, nieznane wcześniej zagrożenia dla każdego z nas. Coraz większa staje się ich skala i zasięg oraz dynamika. Są coraz powszechniejszym i globalnym zjawiskiem. Autorzy publikacji poszerzają i wzbogacają tworzoną przez siebie od kilku lat klasyfikację tych zagrożeń. Wymieniają oni następujące grupy:

1. Infoholizm (określony także jako siecioholizm czy netoholizm) oraz jego kon-

sekwencja w postaci hikikomorii (bunt zamkniętego pokoju – totalna alienacja społeczna)¹.

2. Dolegliwości zdrowia fizycznego i psychicznego. Pierwsze z nich obejmują: dolegliwości wzroku, wady słuchu, dolegliwości układu kostno-mięśniowego, anoreksja, autodestrukcja (samookaleczenie), samobójstwa, dolegliwości kciuka i cieśni nadgarstka. Drugie zaś (psychiczne) wiążą się ze: stanami depresyjnymi, psychozami, stanami lękowymi, schizofrenią i ich skutkami w postawach i zachowaniach w świecie realnym itp.
3. Zagrożenia moralne, które dotyczą m.in.: cyberpornografi, prostytucji w sieci, cyberpedofilii, cyberseksu, sekstingu i wielu innych patologicznych zachowań.
4. Negatywne skutki zagrożeń społeczno-wychowawczych, do których zaliczyć można zwłaszcza: cyberbullying, przemoc i agresję w sieci, e-hazard, Second Life (drugie życie), sekty w świecie wirtualnym, handel żywym towarem i organami, zaburzenie kontaktów interpersonalnych.
5. Nadmierne korzystanie z gier komputerowych i gadżetów elektronicznych oraz innych urządzeń cyfrowych, w tym także nowych rozwiązań, takich jak m.in.: „Pokemon_Go” i „Niebieski Wieloryb”.
6. Niebezpieczeństwa wynikające z nadmiernego i niekontrolowanego zażywania substancji chemicznych. Są nimi m.in.: tradycyjne narkotyki i nowe substancje psychoaktywne w sieci, bigoreksja, napoje energetyzujące, dopalacze, leki.
7. Negatywne konsekwencje poznawczo-intelektualne, przejawiające się nieodpowiednimi postawami, zachowaniami, relacjami uczniów w kształceniu realizowanym w toku nauczania w szkole i uczeniem się w domu oraz coraz niższymi wynikami kształcenia. Ich cechą jest także bierność w samodzielnym uczeniu się i niska aktywność korzystania ze zweryfikowanych źródeł wiedzy.
8. Przesłanki teleinformatyczne, których skala i zasięg powiększają się w zaskakujący sposób. Już obecnie do grupy tej zalicza się kilkadziesiąt groźnych i wyjątkowo niebezpiecznych i nieprzewidywalnych aktywności hakerów i internautów naruszających nie tylko prawo i normy etyczne, lecz także godność i poszanowanie tożsamości każdego człowieka, także w kontekście jego danych osobowych i innych informacji dla każdego człowieka oraz firm i instytucji.
9. Powiązane z nimi cyberataki i cyberzagrożenia, które stają się w największym stopniu niebezpieczne dla pokoju światowego i regionalnego, zagrażają bezpieczeństwu militarnemu państw i koalicji, do tego stopnia, że ich roli i miejscu poświęcono najnowsze dyrektywy i inne dokumenty normatywne dotyczące bezpieczeństwa państwa.
10. Różnorodne skutki nadmiernej i niekontrolowanej oraz nieprzewidywalnej aktywności w społeczeństwie sieci, określanej wprost jako społeczeństwo nadzorowane, kontrolowane, podsłuchiwane i podglądane.
11. Wielorakie, negatywne konsekwencje relacji człowieka z robotami humanoidalnymi, w tym dla rozwoju gatunku ludzkiego.
12. Inne eksperymenty biotechnologiczne, sztuczna inteligencja, nanotechnologie, biotechnologie i te, które wiążą się z najnowszymi wynalazkami cyfrowymi i często nieprzewidywalnym wdrażaniem ich w życie.

Każde z tych zagrożeń stanowi kolejne wielkie wyzwanie nie tylko dla pedagogiki, kształcenia, lecz także nowej roli i miejsca diagnozy, profilaktyki i terapii. Wszystkie one determinują zarówno kolejne przemiany, jak i konieczność różnorodnych działań

¹ Termin ten oznacza bunt zamkniętego pokoju. Przyjęty kilkanaście lat temu w Japonii, w której jest obecnie ok. 1,5 mln uzależnionych i społecznie wyobcowanych nie tylko nastolatków, ale i osób dorosłych.

oraz rozwiązań dla środowiska opiekuńczo-wychowawczego, w tym nauczycieli, rodziców i samych uczniów.

Działania doskonalące czy naprawcze w tym obszarze nie są łatwe. Są one jednak niezwykle ważne i wręcz niezbędne, gdyż rozwój najnowszych technologii i mediów cyfrowych często – co już podkreślano – nie jest kontrolowany i następuje niezwykle dynamicznie. W optymalizacji działań można wyróżnić wiele mieszczących się w ramach poszczególnych interdyscyplinarnych obszarów wiedzy, dyscyplin i subdyscyplin naukowych. Są nimi najogólniej działania naukowo-badawcze, kształceniowe, profilaktyczne, informacyjno-promocyjne i medialne.

W działalności naukowo-badawczej należy wymienić badania ilościowe i jakościowe, których celem jest ustalenie obecnego stanu zagrożeń cyberprzestrzeni i światów wirtualnych dla dzieci, młodzieży i dorosłych, a także osób starszych oraz niezbędnych zadań realizowanych w przyszłości, a także potrzeb edukacji i profilaktyki w tym obszarze. Niezwykle znaczenie mają także kolejne ogólnopolskie konferencje pod hasłem „Cyberprzestrzeń i światy wirtualne” organizowane przez Akademię Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej. Wielce przydatne są projekty, w tym także międzynarodowe (m.in. Słowacja, Ukraina, Włochy, Estonia) i badania realizowane przez nauczycieli akademickich i doktorantów autorów tekstu.

Edukacja i kształcenie, bez względu na ich poziom, powinny obejmować wszystkich uczniów i studentów. W APS od 2002 r. jest realizowana specjalność „edukacja medialna” i fakultety z zakresu zagrożeń cyberprzestrzeni, cieszące się wielkim zainteresowaniem studentów kierunku pedagogika. Doskonalenie kwalifikacji i kompetencji pracowników naukowo-dydaktycznych, studentów i nauczycieli w tym obszarze odbywa się też w licznych uczelniach. Realizowane są zajęcia teoretyczno-metodyczne dla nauczycieli i warsztaty dla uczniów na temat bezpiecznego korzystania z mediów i technolo-

gii cyfrowych. Doskonalone są także nowe kompetencje o charakterze społeczno-wychowawczym rodziców, związane z celową i racjonalną aktywnością dzieci i młodzieży w przestrzeni cyfrowej. Wymienić tu należy m.in. słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku, Uniwersytet Dzieci, pracowników służb społecznych, rodziny zastępcze (piecza zastępcza) i wiele innych.

Działalność informacyjno-promocyjna jest prowadzona przez pracowników naukowo-dydaktycznych Zakładu Edukacji Medialnej, którzy inspirowali powołanie kilku zespołów ds. bezpieczeństwa dzieci w cyberprzestrzeni czy światach wirtualnych, współorganizują i prowadzą Dni Bezpiecznego Internetu oraz konferencje o zasięgu międzynarodowym, ogólnopolskim, regionalnym i lokalnym.

W mediach tradycyjnych ogólnopolskich i lokalnych oraz cyfrowych zamieszczane są publikacje o różnym charakterze, liczne wywiady i relacjonowane są wyniki badań, przebieg współorganizowanych konferencji i seminariów. Teksty dotyczą szkodliwości nadmiernej aktywności nastolatków w cyberprzestrzeni oraz nowych zadań wychowawczych, profilaktycznych, terapeutycznych itp.

Podsumowanie

Należy podkreślić, że technologie informacyjno-komunikacyjne i media cyfrowe pełnią coraz więcej funkcji, co pociąga za sobą również więcej wynikających z nich zadań we wszystkich środowiskach akademickich. Pojawiać się będą kolejne, jeszcze większe wyzwania. Już obecnie różnorodne aspekty zastosowań urządzeń cyfrowych w coraz większym stopniu wzbogacają i uzupełniają treści tradycyjnych dyscyplin naukowych. W jeszcze większym stopniu będą one przedmiotem kolejnych licznych specjalistycznych studiów i kursów, konferencji i seminariów naukowych organizowanych przez wszystkie uczelnie.

Prowadzone analizy wskazują na rosnącą rolę i miejsce przestrzeni cyfrowej w edukacji i każdej innej aktywności nastolatków. Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że szczególnym i wielkim wyzwaniem edukacyjnym staje się potrzeba kształtowania nowych kompeten-

cji społecznych, wychowawczych, informacyjno-informatycznych, także diagnostycznych, profilaktycznych i terapeutycznych kadr opiekuńczo-wychowawczych potrafiących zapewnić zdrowie i bezpieczeństwo dzieci i nastolatków w przestrzeni cyfrowej

Bibliografia

- Andrzejewska, A. (2017). Pokolenia X, Y, Z w zmieniającej się rzeczywistości kulturowej, społecznej i technologicznej (wirtualnej). *Zeszyty Naukowe Uczelni Warszawskiej im. Marii Skłodowskiej-Curie*, 1(55).
- Castells, M. (2008). *Wiek informacji: ekonomia, społeczeństwo i kultura. T. 1, Społeczeństwo sieci*. Warszawa: WN PWN.
- Friedman, T. (2006). *Świat jest płaski: krótka historia XXI wieku*. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- King, A., Schneider, B. (1992). *Pierwsza rewolucja globalna. Jak przetrwać?* Warszawa: Polskie Towarzystwo Współpracy z Klubem Rzymskim.
- Śliwerski, B. (2016). Czy sieć zastąpi szkołę i rodziców w edukacji i wychowaniu? Nowe wyzwania dla rodziców i systemu edukacji. W: M. Tanaś (red.), *Nastolatki wobec Internetu*. Warszawa: NASK.
- Tanaś, M. (2016). Diagnoza funkcjonowania nastolatków w sieci – aspekty społeczne, edukacyjne i etyczne. W: M. Tanaś (red.), *Nastolatki wobec Internetu*. Warszawa: NASK.

CYBERSPACE AS A CHALLENGE FOR CHILDHOOD CARE AND EDUCATION

Abstract

Cyberspace as well as virtual worlds are a new environment created by state-of-the-art digital media and information and communication technologies. Also, for the first time in world history and human evolution, they enrich the real-world public sphere on an extraordinary scale and at an amazing speed, and at the same time dramatically change the functioning of all people, especially the young generation. Without any doubt, this new space presents many challenges as well.

The paper analyzes the following issues:

1. Cyberspace versus childhood care and education.
2. Waves of social and information development and transformations in education and communication.
3. Teenagers' activities on the Web.
4. Theoretical concepts of the subject being analyzed.
5. New developmental opportunities and trends in education.
6. Attempt to classify new cyberspace threats.

Key words: cyberspace, teenagers, cyberspace challenges and threats, childhood care and education